

59. ročník Fyzikálnej olympiády
v školskom roku 2017/2018
Kategória A – krajské kolo
6. 2. 2018

Text úloh

1. Loptička na minigolfovej prekážke

Súčasťou minigolfovej trasy je šikmá rúra s dĺžkou $l = 1,5$ m a nastaviteľným uhlom sklonu α vzhľadom na vodorovnú rovinu. Na dolnom konci rúry sa nachádza homogénna loptička s hmotnosťou $m = 40$ g a polomerom $r = 20$ mm. Hráč udelí loptičke úderom palice začiatočnú rýchlosť $v_0 = 3,2 \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$ v smere osi šikmej rúry (bez rotácie).

- Stručne opíšte dej. Nakreslite vhodný ilustračný obrázok a vyznačte v ňom vektory síl, ktoré pôsobia na loptičku počas jej pohybu vo vnútri rúry.
- Určte dráhu l_1 loptičky vo vnútri rúry, na ktorej dosiahne uhlová rýchlosť ω loptičky hodnotu $\omega_1 = v_1 / r$, kde v_1 je rýchlosť pohybu hmotného stredu loptičky.
- Určte najmenšiu hodnotu v_{01} začiatočnej rýchlosti v_0 , pre ktorú loptička dosiahne horný koniec rúry.

Faktor trenia medzi loptičkou a vnútorným povrchom rúry $f = 0,13$. Úlohu riešte pre uhly sklonu $\alpha_1 = 20^\circ$ a $\alpha_2 = 30^\circ$.

Tiažové zrýchlenie $g = 9,8 \text{ m}\cdot\text{s}^{-2}$. Moment zotrvačnosti I homogénnej gule vzhľadom na jej os prechádzajúcu jej stredom $I = \frac{2}{5} m r^2$, kde m je hmotnosť a r polomer gule.

2. Kmity

Homogénna hliníková guľôčka s polomerom r je zavesená na dlhom pevnom a tenkom elektricky nevodivom vlákne, ktoré je horným koncom pripevnené k pružine s tuhosťou k , obr. A–1. Ak guľôčku vychýlime v zvislom smere z rovnovážnej polohy a uvoľníme, začne kmitať v zvislom smere.

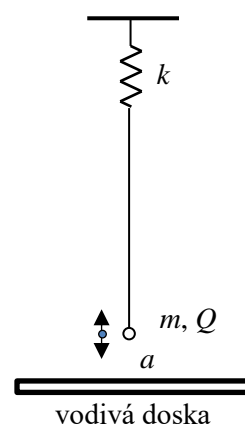
- Určte periódu T_0 týchto kmitov.

Guľôčku zelektrizujeme nábojom Q .

- Určte maximálnu hodnotu Q_m náboja Q , aby elektrická intenzita na povrchu guľôčky neprekročila hodnotu elektrickej pevnosti vzduchu E_p .

Potom pod guľôčku do vzdialenosti $a \gg r$ od jej stredu vložíme vodorovnú, dokonale vodivú rovinnú dosku, ktorej rozmery sú podstatne väčšie ako vzdialenosť a (modelovo nekonečne veľká).

- Nakreslite obrázok a znázornite v ňom pomocou siločiar priestorové rozloženie elektrostatického poľa (1) v prípade izolovanej guľôčky a (2) v prípade guľôčky s podloženou vodivou doskou.

Obr. A–1

Využite metódu zrkadlenia, podľa ktorej možno vodivú dosku nahradiť vhodne umiestnenou zelektrizovanou guľôčkou tak, aby pôvodné pole zostalo rovnaké a pod rovinou pôvodného povrchu dosky sa vytvorilo zrkadlovo symetrické elektrostatické pole ako pole nad rovinou povrchu dosky. Využite poznatok, že elektrická siločiar je vždy kolmá na povrch vodiča.

- d) Zistite, či sme schopní zmerať posunutie guľôčky v zvislom smere spôsobené podložením vodivej dosky, ak máme k dispozícii meradlo posunutia schopné určiť minimálne posunutie guľôčky $\Delta x_{\min}$.
- e) Zistite, či sme schopní zmerať zmenu periódy ΔT kmitov guľôčky v zvislom smere spôsobenú podložením dosky, ak máme k dispozícii zariadenie s relatívnou presnosťou merania $\delta T_{\min}$.

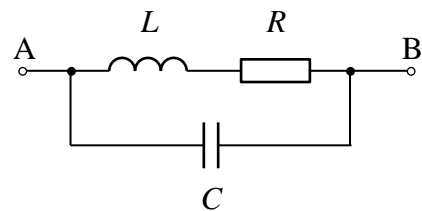
Hmotnosť vlákna a pružiny v riešení úlohy neuvažujte. Úlohu riešte všeobecne a pre hodnoty: $\rho = 2,7 \times 10^3 \text{ kg}\cdot\text{m}^{-3}$ hustota hliníka, $r = 5,0 \text{ mm}$, $k = 0,50 \text{ N/m}$, $\varepsilon_0 = 8,9 \times 10^{-12} \text{ F}\cdot\text{m}^{-1}$ elektrická konštanta, $E_p = 3,0 \text{ MV}\cdot\text{m}^{-1}$, $Q = 2,5 \text{ nC}$, $a = 10 \text{ cm}$, $\Delta x_{\min} = 10 \text{ }\mu\text{m}$, $\delta T_{\min} = 10^{-8}$.

Pozn.: Pri úpravách použite približný vzťah $(1 + y)^n \approx 1 + n y$ pre $y \ll 1$.

3. Vysokofrekvenčné vlastnosti rezistora

V obvodoch sa používajú súčiastky, u ktorých predpokladáme určité základné elektrické vlastnosti – rezistory s elektrickým odporom, kapacitory s elektrickou kapacitou a induktory s indukčnosťou. V niektorých prípadoch je potrebné brať do úvahy aj iné ich elektrické vlastnosti.

Uvažujme súčiastku rezistor. Jeho základnou vlastnosťou je elektrický odpor R . Keď rezistorom prechádza elektrický prúd, vzniká v jeho okolí magnetické pole, ktoré opisuje indukčnosť L . Medzi svorkami rezistora je napätie, tzn. v okolí rezistora vzniká elektrické pole, ktoré opisuje kapacita C . Funkciu rezistora v elektrickom obvode znázorňuje náhradná schéma, obr. A–2.

Obr. A–2

- a) Podľa náhradnej schémy na obr. A–2, rezistor predstavuje paralelný rezonančný obvod. Určte rezonančnú frekvenciu f_0 tohto obvodu, tzn. frekvenciu, pri ktorej je komplexná admitancia $Y = 1/Z$ reálna veličina, a podmienku jej existencie.
- b) Posúďte, pri akých frekvenciách rezistor má vlastnosti ideálneho rezistora, pri akých frekvenciách má induktívne a pri akých kapacitné vlastnosti. Svoje tvrdenie zdôvodnite.

K svorkám A, B rezistora (obr. A–2) pripojíme zdroj harmonického elektrického napätia s efektívnou hodnotou U a frekvenciou f .

- c) Nakreslite fázorový diagram dvojpólu. Určte fázový rozdiel φ medzi napätím a prúdom na svorkách zdroja.
- d) Určte činný výkon P zdroja napätia.

Riešte všeobecne a pre hodnoty: $R = 600 \text{ }\Omega$, $L = 2,0 \text{ }\mu\text{H}$, $C = 3,0 \text{ pF}$, $U = 12 \text{ V}$, $f = 80 \text{ MHz}$.

4. Optika

Mikroskopom chceme pozorovať jemnú priehľadnú mriežku tvorenú pásikmi s šírkou $a = 650 \text{ nm}$ a vzájomnou vzdialenosťou ich pozdĺžnych osí $b = 1,20 \text{ }\mu\text{m}$. Mikroskop pozostáva z dvoch spojných šošoviek, objektívu s priemerom $d_1 = 10 \text{ mm}$ a ohniskovou vzdialenosťou $f_1 = 6,0 \text{ mm}$ a okuláru s ohniskovou vzdialenosťou $f_2 = 6,0 \text{ cm}$. Vzdialenosť šošoviek objektívu a okuláru $L = 15 \text{ cm}$. Mriežku pozorujeme v svetle s vlnovou dĺžkou $\lambda = 520 \text{ nm}$.

Pri prechode svetla cez mriežku dochádza k difrakcii svetla. Aby bolo možné rozlíšiť jednotlivé pásiky mriežky, treba objektívom zachytiť aspoň hlavný difrakčný lalok.

- Nakreslite obrázok znázorňujúci veličiny podstatné pre určenie charakteristických uhlov difrakčného obrazca a potrebné vzdialenosti šošovky objektívu od mriežky.
- Určte uhol φ_1 prvého difrakčného maxima, ktoré treba objektívom zachytiť, aby mikroskop mohol pásiky mriežky rozlíšiť. Určte maximálnu vzdialenosť c_{max} šošovky objektívu od pozorovanej mriežky, aby zachytila difrakčné maximá rádu 0 a ± 1 difrakčného obrazca mriežky. Uveďte, čo by sme pozorovali, ak by vzdialenosť $c > c_{\text{max}}$.
- Nakreslite schému usporiadania šošoviek a určte vzdialenosť c mriežky od objektívu, aby sa okulárom vytvoril zdanlivý obraz O_2 mriežky v konvenčnej zrakovej vzdialenosti $l = 25 \text{ cm}$ od okuláru. Overte, či je splnená podmienka $c < c_{\text{max}}$.
- Určte uhlové zväčšenie $z = \varphi/\varphi_0$, kde φ a φ_0 sú uhly, pod ktorými pozorujeme obraz O_2 a predmet P_1 z konvenčnej zrakovej vzdialenosti l . Posúďte, či je možné okom vidieť čiary mriežky priamo a s použitím mikroskopu, ak je rozlišovacia schopnosť ľudského oka $\Delta\varphi = 1'$ (uhlová minúta). Predpokladajte, že uhly $\varphi, \varphi_0 \ll 1 \text{ rad}$ a platia približné vzťahy $\tan\varphi \approx \varphi$ a $\tan\varphi_0 \approx \varphi_0$.